

Praznovanje adventnega časa v ribniški dolini

December oziroma gruden je mesec, ki ima v prazničnem letu največ praznikov, zato ni čudno, da mu pravimo veseli december. Čas pred božičem imenujemo advent, na katerega se vežejo številne ljudske šege. Arhivski, knjižni in terenski viri, ki smo jih pridobili z domoznansko dejavnostjo, nam ponujajo vpogled v šege in verovanja, ki so bila nekoč prisotna na območju ribniške doline. Nekatere šege so se predvsem v družinskih krogih ohranile vse do danes.

Po začetku adventnega časa je miklavževanje, ki poteka 5. decembra, večer pred godom sv. Nikolaja oziroma Miklavža. Dobri mož iz Mire v Mali Aziji (današnji Demre v Turčiji) na ta dan po ljudskem izročilu obdaruje otroke. Še danes pojasnimo otrokom, da »Miklavž piškote peče«, ko se večerna zarja obarva v rdeče odtenke. Spremljajo ga parkeljni, ki strašijo neubogljive otroke. Zanimivo je izročilo o šemljenju v parkeljne iz Goriče vasi, kjer sprevod parkeljnov vodi parkelj z nazivom »Ta rogati«. Iz ust mu visi dolg rdeči jezik, na glavi ima pritrjene rogove, v roki pa drži verigo, s katero rožlja in straši otroke in dekleta. V parkeljne so se običajno šemili mladeniči v vseh večjih vaseh ribniške doline. Med skupinami parkeljnov je pogosto prišlo tudi do pretefov. Na ta dan je aktualna tudi sladica v obliki parkeljna, ki so jo nekdaj pekle gospodinje. Običaj je v nekaterih vaseh še vedno prisoten. Pred leti je v Hrovači potekalo vsakoletno miklavževanje, ki pa trenutno ni več dejavno.

Adventni čas se začne na četrto nedeljo pred božičem (med 27. novembrom in 3. decembrom), ki ga zaključuje praznovanje božiča – Jezusovega rojstva. V slovenskem ljudskem izročilu se ob katoliški tradiciji na praznik vežejo številne šege, ki bogatijo duhovno vsebino praznika. Praznik si popestrimo s peko slaščic, izdelavo jaslic in božičnega drevesca. Kljub rokodelski spretnosti v ribniški dolini ni zaznati bogate kulture izdelave jaslic. Morda je jasličarstvo zamrlo z industrijsko izdelavo papirnatih in mavčnih jaslic? Izstopa le izdelava lončenih jaslic v Dolenji vasi in Prigorici. V prvi polovici dvajsetega stoletja je jaslice izdeloval lončarski mojster Jakob Pogorelec, zadnja leta pa jih izdelujeta družina Bojc in lončarka Ana Češarek. Vredno je omeniti učitelja Janka Trošta, ki je spodbujal učence k izdelavi jaslic iz lesene vezane plošče. Lesene jaslice je izdeloval tudi profesor Janez Debeljak, ki jih je med drugim razstavljal v Rimu. Starejše jas-

Lončene jaslice iz Dolenje vasi (Etnografski Muzej: 2118, foto: Andrej Dular)

lične motive najdemo še na božičnem kruhu. Ena izmed pomembnih vsebin praznika je božični kruh – poprtnik. To je bogato okrašen kruh iz bele moke, ki ga poznajo vsa evropska ljudstva. Ribničani imenujemo poprtnik »župnek«. Pripisujemo mu magične lastnosti in velja za pomemben simbol družine in povezanja. Enega izmed prvih zapisov na Slovenskem, ki priča o tej šegi, najdemo v znameniti etnografski zbirki ribniškega graščaka Jožefa Rudeža. Zapisal je, da v Ribnici za božič spečejo matere svojim otrokom iz krušnega testa ptice in druge živali ter en večji in en manjši hleb pšeničnega kruha. Večji hlebec okrasijo s figurami iz krušnega testa, ki predstavljajo ptice ali druge štirinožne živali. V sredino posedejo možička, ki je prav tako iz testa, imenuje pa se gospodarček in je pokrit z rdečo čepico. Vse te kruhe postavijo na božični, novoletni in trikraljevski večer na mizo, ki je pogrnjena z belim prtom. Poškropijo jih z blagoslovljeno vodo in ob njih še molijo. Nato jih pojedjo. Gospodarčka zavijejo v krpo in privežejo na setveno košaro, v verovanju, da bodo tako zagotovili srečnejšo setev.

Lik gospodarčka z rdečo čepico je najverjetneje oddaljen spomin na verovanja v hišne zavetnike in duhove. Na Slovenskem je znano, da je gospodarček ime za hišnega škrate. Dandanes je božični kruh okrašen z jaslicami na sredini, krožnim prepletom kite in ptic. Gospodinja

običajno speče toliko ptic – »tičk«, kolikor je družinskih članov. Poprtnika so deležni vsi člani družine, jesti pa ga dajo tudi živalim. V zadnjih letih se pojavljajo različne pobude po ohranjanju tradicije peke božičnega kruha. Leta 2017 sta v Pastoralnem centru Ribnica s tem namenom potekala razstava in tečaj peke poprtnikov. Slovenska tradicija peke poprtnika je od leta 2013 vpisana v Unescov register nesnovne kulturne dediščine.

Pri Seljanu so župnek pekli na žerjavici, ki je ostala od bukovega panja, ki so ga večer pred božičem zakurili v peči. Kurjenje božičnih panjev je starodavna šega, ki se je ponekod na Slovenskem ohranila vse do prve polovice dvajsetega stoletja. Šega izhaja iz predkrščanskega praznovanja novega sončnega cikla – zimskega solsticija. Po božiču se namreč dnevi začnejo daljšati, kar v astronomskem smislu pomeni novo leto. S koledarskimi reformami se je praznovanje novega leta premaknilo na konec decembra, kljub temu pa se je koledovanje – praznovanje novega prazničnega leta – ohranilo vse do danes. Spomin na božični panj se je med drugim ohranil tudi v drugih verovanjih. V Kotu pri Ribnici otrokom na božič ni bilo dovoljeno iti ven, zato so jih strašili, da jih bodo v nasprotnem primeru dali v peč za panj. Kako simbolnega pomena je bil ogenj za obdobje novega leta, zgovorno kaže šega, ki jo je na območju ribniške doline in

Velikih Lašč zabeležil Fran Sreboški Peterlin. Zapisal je, da na božični večer štejejo dekleta polena, ki jih prineso v kuhinjo. Če trikrat zaporedoma prinese dekleta dva para polen, se bo tisto leto omožila, če pa vsakič prinese sodo število polen, bo morala še toliko let čakati možitev, kolikor je v tretje prinesla polen. Zato pazijo, da tretjič prineso malo polen.

Ob ognju imata poseben čar tudi obredno božično kajenje in žeganje domačih prostorov, ki zaščitni in obvaruje dom in družino. Rudež piše, da Ribničani na božični večer poštopijo in pokadijo hišo, sobe in hleve. Nato postavi dva lonca z blagoslovljeno vodo pod mizo. Tam ju pustijo vso noč, in kdor zjutraj prvi vstane, se s to vodo umije. Umivanje v blagoslovljeni vodi je simbolnega pomena, saj ima voda v religioznih predstavah vlogo blagoslova, očiščevanja in preporoda, kar je bilo smiselno narediti na začetku novega letnega cikla. Podobne predstave in želje po novem začetku so še danes ukoreninjene v praznovanju kolarskega novega leta.

Praznovanje v božično-novoletnem obdobju ima v sodobnem času predvsem potrošniško konotacijo. Pojavljajo se nove navade, ki spremljajo sodobne kulturne tokove. Kot je razvidno iz napisanega, pa se marsikatera šega, navade in verovanja prenašajo naprej. Tudi v novih preoblekah. Poskrbimo, da se čar in bistvo decembrskih praznikov ne pozabita.

*Domen Češarek,
Knjižnica Miklova hiša Ribnica*

Božični kruh ali župnek (avtorica ilustracije: Sara Koncilja)

Literatura in arhivski viri

- Češarek, Domen: Tam med Malo in Veliko goró. Ribnica: Knjižnica Miklova hiša Ribnica, 2019.
- Kropej, Monika: Od ajda do zlatoroga: slovenska bajeslovna bitja. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva, 2008.
- Ovsec, Damjan: Vraževerje sveta: o nastanku vraž, njihovem razvoju in pomenu. Ljubljana: Kmečki glas, 2001.
- Peterlin, Fran Sreboški: SAZU: ŠZ 7/217,40,9.
- Popit, Ilija, Rudež, Anton, Rudež, Jožef in Zima, Janez: Od volkodlaka do Klepca: vsakovrstna praznoverna mnenja, šega ter pripovedi Ribničanov, Potočanov, Krašovcev in Osilničanov. Radovljica: Didakta, 2010.
- Šifrer Bulovec, Mojca, Magušar, Urban in Zajc Zver, Tina: Ribniško lončarstvo. Včeraj. Danes. Jutri? Ribnica: Rokodelski center – zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost, 2019.